

Сучасна політична карта світу. Етапи формування політичної карти світу

Навчальна мета: Актуалізувати й поглибити знання про поняття «політична карта», «держава», «країна», «залежна країна», «колонія»; сформувати знання про етапи формування політичної карти світу; розвивати навички роботи з політичною картою світу, вміння розрізняти кількісні та якісні зміни на політичній карті світу.

Основні поняття: Політична карта світу, держава, країна, залежна країна, колонія.

Обладнання: Політична карта світу, атласи, роздавальний матеріал «Періоди та етапи формування політичної карти світу».

Тип уроку: Комбінований.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань і умінь учнів

- Що вивчає соціально-економічна географія світу?
- Які історико-географічні регіони існують у світі? За якими критеріями виділяють різні історико-географічні регіони світу?
- Які джерела географічних знань для вас є найбільш зручними у користуванні та інформативними? Які методи ви застосовували, складаючи опорні схеми «Джерела географічних знань» та «Методи географічних досліджень»?
- Яку карту називають політичною?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності учнів

«Мозковий штурм»

Учитель пропонує учням роздивитися політичну карту світу в атласах та сформулювати визначення поняття «політична карта світу». Усі варіанти, ідеї, ключові слова вчитель записує на дошці або плакаті. Коли ідеї вже не надходитимуть, вчитель пропонує виокремити із записаних найбільш підходящі фрази, ключові слова. В результаті формується декілька визначень. Які з них є правильними?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Політична карта світу

Політична карта - це географічна карта, на якій відображено територіально-політичний поділ світу, материків або окремих регіонів (див. форзац). Сучасна політична карта світу формувалася поступово, в ході історичного розвитку.

Наче у калейдоскопі простору та часу, на п'яти континентах планети виникали, зростали і процвітали чергові територіально-політичні утворення. Плинув час, і вони розпадалися і зникали з політичної арени, даючи ученим матеріал для наукового аналізу процесу державотворення. Формування політичної карти світу вивчає одна з гілок суспільної географії, окрема наука - *політична географія*.

У соціально-економічній географії поняття «політична карта світу» використовують у вузькому і широкому сенсі. У вузькому розумінні *політична карта світу* — це географічна карта Земної кулі, на якій відображені всі країни і держави світу, їх кордони і столиці, деякі інші географічні об'єкти, що мають важливе політичне значення (поселення, шляхи сполучення тощо). У широкому розумінні *політичною картою* називають сукупність різноманітних даних політичного змісту про країни і регіони світу. Політична карта є об'єктом вивчення політичної географії, яка є галуззю

економічної і соціальної географії, що пов'язана з політологією. На сучасній політичній карті світу близько 230 країн і територій, з них — 193 держави.

2. Основні елементи політичної карти світу

Основними елементами політичної карти світу є територія, країна, держава.

Територія — це частина земної поверхні, що має певні просторові межі та географічне положення. Згідно з нормами міжнародного права на Землі виділяють території трьох видів: території держав, залежні країни і території, води відкритого моря і територію Антарктиди.

Завдання 1. Визначте правовий статус понять «країна», «держава», «суверенітет».

У суспільно-географічному сенсі *країна* означає певну (окрему) частину земної поверхні з постійним населенням, природними й антропогенними ресурсами, яка обмежена політичними межами (кордоном). З погляду міжнародного права країна може мати державний суверенітет (незалежність) або бути залежною. У першому випадку країна є державою.

Держава — це суверенне політико-територіальне утворення, незалежна країна з публічною політичною владою, що здійснюється через систему спеціальних органів і установ.

Завдання 2. Поясніть, у чому полягає суть державного суверенітету.

Територія держави (державна територія) — це певна частина земної поверхні, що перебуває під суверенітетом даної держави та обмежена з усіх сторін кордоном. *Державний кордон* відділяє територію держави від територій сусідніх країн і від вод відкритого моря, що знаходиться за межами територіальних вод у напрямку моря чи океану. Відкрите море є нейтральним для судноплавства і польотів над ним літаків різних держав. Особливий статус у ньому має *економічна зона* держави — морський район, що прилягає до її територіальних вод і поширюється на відстань 200 морських миль (370 км) від берегової лінії.

Залежні країни і території перебувають під політичною і військовою владою держав. Вони поділяються на *колонії* (зараз у міжнародній практиці вживають поняття «володіння», «залежні території» тощо), які не мають політичної та економічної самостійності, *протекторати*, що мають відносну внутрішню незалежність, і *підопічні території*, які тимчасово передано ООН під контроль незалежних держав унаслідок виникнення певних політичних умов. На сучасній політичній карті світу існує кілька десятків володінь і залежних територій.

Власниками володінь і територій в наш час є 11 держав (найбільшими метрополіями за кількістю володінь залишаються Великобританія і Франція. Особливий територіальний статус має Антарктида — нейтральна демілітаризована (без збройних сил і військових об'єктів) територія. Водами відкритого моря мають право користуватися всі народи і держави, в тому числі й внутрішньоконтинентальні.

3. Періоди формування політичної карти світу

Складання таблиці Етапи формування політичної карти світу.

Формування політичної карти світу налічує декілька тисячоліть. У розвитку політичної карти світу виділяють чотири етапи (періоди): стародавній, середньовічний, новий і новітній (*таблиця №1*)

Етап	період	характеристика
Стародавній етап	V тис. до н.е.- V ст. н. е.	виникненням, розквітом і крахом перших державних утворень- двох основних форм державного ладу: монархій і республік

Стародавній етап (V тис. до н .е.- V ст. н. е.) пов'язаний з виникненням, розквітом і крахом перших державних утворень - двох основних форм державного ладу: монархій (Стародавній Єгипет, Ассирія, Вавилон, Перська держава) і республік (міста-держави Фінікії, Греції, Стародавній Рим). Саме з них розпочався політико-територіальний поділ географічного простору.

Середньовічний етап (V-XV ст.) супроводжувався територіальними захопленнями земель великими феодальними державами, внаслідок чого політична карта була вкрай роздрібненою та нестійкою. У цей період існували такі могутні держави, як Священна Римська імперія, Англія, Португалія, Київська Русь.

Новий етап (на межі XV-XVI ст. - поч. Першої світової війни) характеризується великими географічними відкриттями і, як наслідок, поділом світу на колоніальні імперії. Найбільшими серед таких були Іспанська, Португальська, Голландська, Британська, Французька, Російська, Османська, Німецька тощо. Водночас це епоха зародження, розвитку й утвердження ринкових відносин.

Новітній етап (1914 р. - до наших днів), за якого відбуваються новий перерозподіл поділеного на той час світу, процеси деколонізації, визнання суверенітетів десятків держав, утворення низки авторитетних міжнародних організацій та ін.

Новітній етап поділяють на три періоди. Визначальними подіями першого періоду (1914-1939 рр.) були розпад Австро-Угорської імперії і поява на політичній карті світу групи нових незалежних країн. Зокрема, на політичній карті Європи з'явилися такі держави, як Австрія, Угорщина, Польща, Чехословаччина, Фінляндія, Литва, на короткий час Українська Народна Республіка та ін. Загалом в 1939 р. була 71 суверенна країна.

До того ж у цей період утворилася величезна держава з командно-адміністративним типом економіки - СРСР і світ розколовся на дві системи за ідеологічним принципом.

Характерною ознакою другого періоду новітнього етапу у формуванні політичної карти світу (після закінчення Другої світової війни і до початку 1990-х років) є крах колоніальної системи. Десятки країн Африки, Азії, Латинської Америки упродовж цього періоду проголосили незалежність, визволившись з-під колоніального гніту. Особливо результативним виявився 1960 р. - «рік Африки», коли на політичній карті Чорного континенту з'явилися десятки суверенних країн.

Третій період новітнього етапу формування політичної карти світу позначився розпадом Радянського Союзу в 1991 р. і крахом соціалістичного табору. Як наслідок, на політичній карті світу замість 15 колишніх республік СРСР з'явилася ціла низка незалежних країн. Крім того, об'єдналася Німеччина і, навпаки, розпалися Союзні Республіки Югославія та Чехословаччина. Виникли нові незалежні держави і в Океанії, в Африці. Визначено долю Гонконгу та Аомінію, які відійшли до Китаю.

Зміни на політичній карті поділяють на *кількісні* (приєднання відкритих земель, територіальний поділ у зв'язку з воєнними діями, об'єднання чи розпад держав, купівля або обмін певних територій, збільшення чи зменшення площ суходолу морських держав) та *якісні* (розвиток певної суспільно-економічної формації, прийняття нової форми державного устрою, набуття державного суверенітету, створення міждержавних союзів і організацій тощо).

V. Закріплення нових знань і умінь учнів

Завдання 3. Наведіть конкретні приклади кількісних і якісних змін на політичній карті.

Завдання 4. Спрогнозуйте можливі якісні та кількісні зміни на політичній карті світу у майбутньому.

УЗАГАЛЬНЕННЯ §3. Політична карта світу

- Політична карта - це географічна карта, на якій відображено територіально-політичний поділ світу, материків або окремих регіонів.
- Процес формування сучасної політичної карти світу тривалий і налічує чотири етапи: стародавній, середньовічний, новий і новітній.
- Головними об'єктами політичної карти світу є держави, країни, території.

Ключові терміни і поняття політична карта, держава, країна, територія, домініон, кондомініум, невизнана держава, залежна країна, колонія, протекторат.

У розвитку політичної карти світу виділяють певні періоди: стародавній, середньовічний, новий і новітній.

САМОПЕРЕВІРКА

I Що відображено на політичній карті? Назвіть головні об'єкти політичної карти світу початку нашої ери.

II Поясніть, у чому головна відмінність між країною та державою.

III Визначте, в якій частині світу найбільше залежних країн і територій.

IV Назвіть і покажіть на політичній карті Європи приклади різних видів територіально-політичних утворень. Які з них є сусідами України?.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Опрацювати §3.
- Дізнатися з додаткових джерел інформації про вогнища (діючі та потенційні) військових або політичних конфліктів у світі та позначити їх на контурній карті.
- Скласти таблицю «Періоди та етапи формування політичної карти світу».